

TEMESI FERENC

A zsidó POR

CSAPLÁR SEBŐ

Kevés undorítóbb féreg rágta Porlód testét a város majd ezeréves története folyamán, mint a 49 utáni önkényuralom eme félig magyar származású, kevély, fekete lelkű megyefőnöke. Ez a korán öszülő, hideg szemű agglegény, ez a túlbuzgó hivatalnok még a Kosuth-szakáll viselését is betiltotta, habár maga is utálta a borotválkozást. Ezzel persze csak néhány porlódai iparosnak biztosított munkát: a diákok éjszakánként rendre bevették az ablakait. Nyolcéves rémuralma alatt még a lakodalmakat, disznóöléseket is be kellett jelenteni a porlódaiaknak. Spiclijei ilyen alkalmakkor tanulták meg becsülni a magyar virtust. Porlódra a legnagyobb csapást az 1854-es kényszerkölcsön alkalmával mérte: egymillió forint államkölcsönt jegyeztetett be, messze a város teljesítőképességén felül. Ezzel több száz kismagyart juttatott földhöz: Porlód kénytelen volt a városi földeket felparcellázni, a szükséges pénzt előteremtendő. Tevékenysége a gyűlölet fordított logikája révén tehát hasznosnak bizonyult. Maga Petrovity Radivoj (*Alsóváros*) az öregségére jelentős vagyonra szert tett lókupec — a Batthyány-kormány volt hadiszállítója — is így sorolta föl a kártyalapokat a már Steingassnerék bérelte „Hétválasztó” különszobájában.

Hetes, nyolcas, kilences, tízes, alsó, fölső, király, disznó!

Mire már zúgott is a kórus:

Disznó, király, fölső, alsó, tízes, kilences, nyolcas, hetes!

A kegyelemdőfést mégis egy törékeny, szelíd öregember tartogatta a gyűlölt, torz életű megyefőnök számára. (Egyetlen nő sem volt huzamosabb ideig mellett maradni — nem azért, mintha férfiaságában lett volna hiba, lélekben volt impotens a beste.) Csaplár Sebő ugyanis elhatározta, hogy megrendszabályozza a zsidó hitközséget is.

Egy arany színű délelőttön beállított a zsinagógába, és az ősz főrabbinak, Löw Lipótnak, kora egyik legműveltebb porlódai férfiújának azt találta mondani:

Őn ezentúl egyházi tanításait tartozik hozzám benyújtani, tisztelendő úr.

A tudós férfiú ámulva kérdé:

Szabad tudnom, miért?

Cenzorálás végett.

Löw Lipót elpirult az emberi ostobaságnak és gőgnek eme kendőzetlen megnyilatkozásán, és így szólt:

Akkor méltóztassék az Őszövetséget cenzúra alá vonni, mert az én tanításaim abból származnak.

Csaplár fogta a cilinderét, és távozott, divatos csizmájában. Még azon az őszön elhelyezték a városból, s a porlódaiak igyekeztek mihamarabb megfedkezni róla. Szótáríró viszont megőrizte alakját, mert azon a véleményen van, hogy barátainkról koronként ugyan megfedkezhetünk, de ellenségeinkről soha.

LIEBER

Most, hogy az emlékezet előhívó oldatából halászom portréfotóját, a szeme meg a bajsza tűnik föl elsőnek. A szeme, amely az öregség bölcs könnyzacskói fölött olyan kamaszos kíváncsian fürkészte a bábok lehetőségeit a hatvannégy kocka fekete-fehér világmindenségében, na meg a bajuszka, amely öszült ugyan, de talán még a Hitlerénél is keskenyebb volt. Hitler meg ő különben sehogy se jöttek ki egymással. Amikor a két gestapós tiszt el

akarta vinni, Lieber szerényen elővette a vitrinből a nagyezüst vitézségi érem meg a Károly-kereszt mellől (ezekre az első, világra szóló elismerésből származó k.u.k. kitüntetésekre csak köptek volna a német pribékek) a vaskeresztet, a két gestapós összenézett. Amikor aztán elővette a kitüntetést igazoló okmányt is, amely tanúsította, hogy kétszáz német katona életének megmentéséért (híradós volt, és csak az ő telefonvonalán múltott az egyik hegyen rekedt német alakulat sorsa a Piávénál) kapta a legmagasabb német katonai érdemérmét, a gestapósok szép halkán becsukták maguk mögött az ajtót. A Lieberék már ilyenek voltak: szerettek meglepetést okozni a környezetüknek. A nagybátyja például azzal lepte meg a családot, hogy feltalálta az autóindexet, az apja meg azzal, hogy csődbe ment a temesvári gabonatőzsdén. Sajnos a családja megmentéséhez már a vaskereszt is kevés volt. Ebben a dologban Hitler győzött: harmincéves feleségét és tízéves kislányát elnyelte a koncentrációs tábor krematóriumának torka.

A nagy sakkpartit még Lieber bácsi nyerte meg, minden előjel ellenére túlélte Hitlert. Ő, aki mindent és mindenkit lefényképezett Porlódon, a legfontosabb képeket alighanem a recehártyája mögött őrzi. Őt munkatábort járt meg, de megmaradt.

Ha Porlódot megint elvenné egy árvíz – amire a Tiszának, a *mai* erőviszonyok között semmi esélye sincs –, és mondjuk, csak Lieber bácsi fényképalbuma maradna meg: újjá lehetne építeni a régi várost. De a szellemeket is meg lehetne idézni: például Szent-Györgyi Albert professzor a Nobel-díj átvétele után csak Liebernek engedte meg, hogy fényképet készítsen róla. Lieber ugyanis már a Nobel-díj *előtt* is fényképezte a magyar szellemnek eme nagyságát. De fényképezett ő kisebb embereket is. Horthytól Rákosiig úgyszólván mindenkit, aki Porlódon megfordult. Mellesleg Lieber bácsi volt az ország egyetlen sztahanovista fotósa, ami ugyancsak nem volt akármilyen. Hogyan maradhatna hát ki az ő törékeny, magányos alakjának képe ebből a Szótárból?

Röviden: sehogy.

LÓW IMMÁNUEL

Ez a tejezet mind hasonlatosabbá válik Lieber bácsi albumához: teli van portrékkal. Hogyan is maradhatna ki hát a 48-as érzelmei miatt börtönt is megjárt Lów Lipót fia, Hoher Rabbi Lów, a prágai „gólemes” csodarabbi leszármazottja, Immánuel?

Hasonlatosan atyjához, aki magyarul tartotta az istentiszteletet, sőt toborzóbeszédet is mondott 1848-ban, büszke volt arra, hogy magyar zsidó, a porlódiságára meg még büszkébb. A szóbeszéd szerint még a bécsi főrabbiságot is felajánlották neki, de ő visszautasította. Porlódon érezte jól magát. Amikor a nagy árvíz után Kremminger prépost azzal kereste föl, hogy tévedésből egy zsidó lány is eltemetett, így szólt paptársához:

Szólt valamit a halott, tisztelendő ocsém?

Nem szólt az semmit.

Akkor hát hallgassunk mi is!

A pátriárka megjelenésű rabbit már az iskolapadtól fogva barátság fűzte Kálmány Lajos tisztelendőhöz, a porlódi néplélek első nagy kutatójához. Tanulmányt írt például a *csók* (!) és a *könnyek* néprajzi hátteréről, de munkatársa volt az Akadémiai Nagyszótárnak is. Szeretett elvitatkozgatni Pollák Zsigmonddal, aki még a családja nevelését is elhanyagolta a vallási kérdések miatt; meg az öreg Deuschcsal, aki *még* a Batthyány-kormánytól kapta a Déry nevet, a hadiszállítói tevékenysége (fával kereskedett az öreg) miatt. Pollák esete különben azt is példázza, hogy a pedagógia teljes hiánya mellett is becsületes emberré cseperedhet az ember: egyik lánya nagyszerű feleségévé vált Lówinger Jakab paplanosnak, aki olyan kitűnő munkát végzett, hogy sosem lett gazdag ember belőle: a paplanjai nem szakadtak el. Az ő unokája meg a Déry unoka híres emberek lettek,

és – a sors akaratából – maguk is jó barátok. Lukács György (illetve Georg Lukacs), valamint Déry Tibor néven vált ismertté eme két porlói származék. Vitatkozni ők is szerettek, az már igaz: filozófus meg író lett belőlük.

Lőw Immánuel pedig, aki főrendházi tag létére – 90 évesen! – elkísérte a deportálásba hitsorsosait, nem lett valami világhíresség. A Biblia és a Talmud növényzetéről írta alapvető munkáját (4 kötetben), de még a porlói paprikáról is megeresztett egy tanulmányt.

Szóval leginkább botanikus volt a főrabbiág mellett. A botanikusok meg tudják, hogy az embernél esendőbb virágot keresni lehet ugyan, de találni nem.

SÁRGA CSILLAG

Amikor Hitler (azelőtt Schicklgruber) Adolf parancsára a németek megszállták Magyarországot, még a kormányzó is gyanús volt nekik. Tíz nappal később már megjelent az a kormányrendelet, amely a zsidókat még maradék jogaitól is megfosztja, és kötelezi őket sárga csillag viselésére. Rossz hír gyorsan jár: a porlóiak bajjós jelnek tartották ezt az intézkedést. A régi ismerősök, barátok továbbra is köszöntötték a megbélyegzetteket – négyezer pengő büntetés járt, ha az arra kötelezett nem viselte –; megálltak egy szóra vagy a sajnálkozásukat kifejezni. De hát mit ért mindez? Az öregebb zsidók tudták, a Dávid-csillag viselése csak kezdet.

Persze olyanok is akadtak, akiknek nagyon is tetszett, szinte kapóra jött ez az egész. Néhány porlói nyilas, mint a Borbély bőrdős, meg a Bodnár cipész Pestre utaztak, és a német titkosrendőrség, a Gestapo embereivel tértek vissza. Nem tudom, lenne-e kedve viccelni annak, akikhez – a tréfa szerint – a Téli helyett a Gestapo jön: néhány jómodú polgárnak, mint a Singer, a Reitzer, a Patzauer, akit a nyilasok kiszemeltek, mindegyikre nem volt.

A korzók ugyancsak nagyot néztek, amikor Serényi Istvánt, ezt a fiatal tanítót, tartalékos tisztet sárga csillaggal a mellén látták föltűnni. Serényi besétált a Katolikus Körbe, és a zakója hajlókájára tette a csillagot: látha nem látja valaki. Szenvedélyes kártyás lévén mihamar megfélekedett róla. Az alsózásban nagyon kell figyelni. Az olvasóteremben végigfutott a hír: a Serényi Pista zsidó! A fiatalember észre sem vette, micsoda búcsújárás indult a kártyaszobába. Szögény!, súgtak össze az öregurak. Ki hitte volna rula? Serényi este zsebre vágta a sárga csillagot, és egyszemélyes tüntetését felfüggesztve hazament.

Amikor a porlói rendőrkapitány telefonált Pestre a lefogott polgárok ügyében, lejött egy gestapós őrnagy, és szabadon engedte a besúgók által kiszemelteket. Ők csak azokat akarják internálni, mondta a tiszt, akik a háborús erőfeszítések útjában állnak.

Hát ebben igazat mondott, mert áprilisban megkezdődött a baloldali érzelmű, radikális, németellenes vagy pusztán csak patrióta porlóiak összeszedése. Vagy három és fél száz porlót internáltak, naponta negyven–ötven embert.

Május közepétől aztán mindenki pirulhatott a szégyentől, ha valóban magyar volt: a fővárost kivéve egész Magyarországon megkezdődött a zsidó lakosság gettóba zárása. Porlódon sokan a halált választották: Löbb és Török gyógyszerészek, Scheinberger Gabriél és családja, a Csukonyi lány, Olga, Erdélyi Jenő és neje, Háyné és lánya meg még annyian. A kilencvenéves Lőw Immánuel, a magyar nyelv született mestere, aki mint főrabbi a főrendi ház tagja volt, és mentelmi jogot élvezett, önként csatlakozott híveihez az Európa egyik legszebb zsinagógája körül kialakított gettóban. A „keresztény zsidók” számára – már az elnevezés is mutatja, micsoda, az emberiség törvényét lábbal tipró intézkedés volt ez is – a Kelemen utcai Holczer-házat jelölték ki kényszertartózkodási helyül.

Egy verőfényes vasárnap pedig minden eddiginél nyomasztóbb menet vonult lefelé a Híd utcán keresztül a korzón. A környékbeli falvakból összeterelt rémült és megalázott emberek voltak, gyerekeket, kis motyóikat cipelve. Mellükön mint világító lólapok: csillogok. (Nem telik bele sok idő, és a kitelepített torontáli svábok vonulnak ugyanezen az úton.) A korzón megmerevedtek a sétálók, a legtöbben a szemüket is lesütötték. Pedig ha nem akarunk látni valamit, attól az még van. A környékbeli zsidóságot a rókusi téglagyárba meg a disznóhízlaldába tették. A porlódi zsidók vagy inkább a zsidó származású porlódiak sem voltak sokkal jobb helyzetben. Nemcsak lakásaikat dúlták fel, a gettóba is bejártak fosztogatni csendőrök, rendőrök – minden olyan elem, akinek *jó kapcsolatai voltak*. Majthényi főosztelendőt meg a református, evangélikus lelkészt bezzeg nem engedték be a téglagyárba az SS-ek, bár belügyminisztériumi engedélyük is volt.

És azután elindultak a szerelvények. Összezsúfolva, betegekkel és haldoklókkal, víz nélkül, kímélet nélkül. Négy halálvonat ment Porlódról Auschwitzba és Ausztriába. A legtöbb porlódi persze egyáltalán nem tudta ezeknek a vonatoknak az úticélját. De aki tehetetlenül túri, hogy honfitársait brutális kegyetlenséggel, állatok módjára hurcolják el, annak tiszta lekiismerete aligha lehet. Hogy ezt ki hogyan beszélte meg magával, nem tudom. Horthy kormányzó például rumot védelt.

Háromezer porlódi veszett oda a nácik (a rabtartó is rab: az SS-eknek is megvolt a tetoválásuk) haláltáboraikban. A fele annak az emberadónak, amellyel Porlód ezért a minden eddiginél esztelenebb és szegyeteljesebb háborúért fizetett.